

TRAKŲ ISTORINIS NACIONALINIS PARKAS IR JO KULTŪROS VERTYBIŲ SVARBA UNESCO KRITERIJŲ ATŽVILGIU

JONAS GLEMŽA

Vilniaus dailės akademija

Trakų istorinis nacionalinis parkas yra unikalus Trakų ežeryno kraštovaizdžio ir kultūros vertybių kompleksas, kurį sudaro: Trakų salos ir pusiasalio XIV–XV a. pilys, Senųjų Trakų piliavietė, Trakų senamiestis, XIV–XIX/XX a. pradžia bei XIX a. Užutrakio dvaro sodyba.

Trakų salos ir pusiasalio mūrinės pilys, kaip architektūros paminklai, pasižymi savito plano dviejų dalių struktūra, nors XX a. pradžios nevienodo išlikimo. Senųjų Trakų piliavietė yra senesnės pilies negu salos ir pusiasalio pilys, dabar saugoma kaip archeologijos paveldo objektas. Ir šiame objekte archeologinių tyrimų yra rasta mūrų su „vendiniu“ plytų rīšimu, būdingu XIII a.–pirmai XIV a. pusei. Reikia nepamiršti, kad pilys yra XIII–XIV a. kovų, kaip 200 metų valstybės gynimosi nuo Kryžiuočių ir Livonijos ordinų, liudininkai.

Kartu su pilimi išaugo ir viduramžių Trakų miestas, tapęs XVI a. Trakų vaivadijos centru, dabar kaip istorinis miestas saugomas senamiesčio statusu. Būtent Trakuose esantys įvairių religijų – katalikų, karaimų, stačiatikių maldos namai, kaip ir buvusių vienuolynų liekanos, suteikia Trakų senamiesčiui papildomą vertę. Atlikti Trakų mūrinės bažnyčios architektūriniai tyrimai parodė, kad esamos bažnyčios išorė – renesanso architektūra dengia gotikinės bažnyčios sienas. Pats senamiestis yra specifinis, palyginti su kitais Lietuvos senamiesčiais, nes čia dominuoja mediniai vienaaukščiai gyvenamieji namai, tuo suteikiamas savitas senamiesčio charakteris.

Trakų pilies ir miesto gamtinėje aplinkoje XIX a. sukurtas Užutrakio dvaro sodybos su parku (parko kūrėjas prancūzų landšafto architektas E.Andre) kompleksas, savo kultūrine verte yra vienas ryškesnių Lietuvos dvarų sodybų pavyzdžių. Reikia akcentuoti ir tai, kad čia nuo viduramžių kartu gyveno ir tebegyvena įvairių tautybių: lietuvių, karaimų, totorių, lenkų, rusų tautybės žmonės, sudarantys savitas bendrijas.

Būtent Trakų istorinis kraštovaizdis su jame esančiomis kultūros vertybėmis yra rimtas kandidatas į Pasaulio kultūros ir gamtos sąrašą.

Pagal šiuo metu galiojančius Pasaulio paveldo vertybių atrankos kriterijus Trakų kultūros vertybių kompleksas galėtų atitikti šiuos UNESCO kriterijus:

„Ii“ – „eksponuoti svarbius žmoniškųjų vertybių savitarpio pokyčius, atspindinčius architektūroje...miestų planavime arba kraštovaizdžio formavime tam tikru laikotarpiu...“

Pagal šį kriterijų turime puikių Trakų kultūros vertybių pavyzdžių: salos ir pusiasalio pilis, senamiestį, atspindintį mūro ir medžio statybos ir architektūros tradicijas ir esančius unikaliai Trakų ežeryno kraštovaizdyje bei apimančiu per 600 metų evoliucijos laikotarpį.

„iii“ – „būti unikaliu arba bent jau išskirtiniu liudijimu kultūrinės tradicijos ar civilizacijos, kuri egzistuoja...“

Trakų salos ir pusiasalio pilys, kaip Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės valdovų rezidencija bei sostinės Vilniaus prieigų svarbus gynybos punktas, kartu su senamiesčiu atspindi ne tik LDK istoriją, bet ir iš Krymo dar XIV a. pabaigoje atkeltų ir iki šiol tebegyvenančių karaimų gyvenimą ir jų tradicijas. Kartu Trakų pilys yra puikūs bendro Lietuvos ir Lenkijos restauratorių, viso šimto metų vaisingo darbo paminklų tyrimo, konservavimo, restauravimo ir net dalinio atkūrimo pavyzdžiai.

„iv“ – „būti išskirtiniu pastato tipo pavyzdžiu arba architektūros bei technologijų ansambliu arba kraštovaizdžiu, kuris iliustruoja svarbų žmonių istorijos etapą“.

Trakuose turime išskirtinę pilių ir istorinio miesto, esančių ežeryno kraštovaizdyje, statinių įvairovę: unikali ežero saloje pastatyta Trakų salos pilis, XVI–XVIII a. bažnyčia, XVIII a. karaimų maldos namai – kinesė, senamiesčio mediniai gyvenamieji namai, didele dalimi atspindintys karaimų gyvenimo vietinę tradiciją. Trakų salos pilys su ežeryno kraštovaizdžiu ir senamiesčiu yra unikalus viso Baltijos jūros baseino valstybių areale.

„v“ – „būti išskirtiniu tradiciniu žmonių gyvenviečių arba žemėnaudos plotų pavyzdžiu, kuris atvaizduoja kultūras...“

Ir šiam kriterijui atitiktų karaimų bendruomenės gyvenamieji namai bei kinesė – maldos namai, kaip ir 200 metų valstybės gynimosi viduramžių laikotarpio pilys.

Trakų pilys, kaip kultūros paminklai, valstybės juridškai saugomos nuo 1961 m., o senamiestis, kaip istorinio miesto pagrindinė dalis, – nuo 1969 m.

Tačiau Trakų kultūros paveldo objektų faktinė apsauga ir tvarkymo darbai prasidėjo dar XX a. pradžioje. Pirmieji Trakų salos pilies liekanų konservavimo darbai prasidėjo dar 1905 m., o intensyvūs tyrimai bei planingi konservavimo–fragmentinio restauravimo darbai nuo 1929 m., kuriuos vykdė Lenkijos restauratoriai. Po 1955 m. jau Lietuvos restauratorių pradėti vykdyti pilies rūmų atkūrimo darbai (užbaigti 1960 m.). Vėliau atkurtas visas Trakų salos pilies ansamblis, kaip visos Lietuvos viduramžių laikotarpio pilių vienintelis detalesnis pavyzdys dabarties ir ateities kartoms. Pusiasalio pilyje vykdyti tik konservavimo pobūdžio darbai.

Trakų senamiesčiui, kaip vienam iš penkių Lietuvos senamiesčių (pagal 1990 m. paveldo objektų sąrašus), buvo parengti du, o vėliau ir trečiasis senamiesčio regeneravimo projektas, pagal kurį buvo nustatyti istoriniai žemės sklypai su statybinių darbų ir tvarkymo veiklos reglamentavimu. Pastarajame dešimtmetyje, aktyviai remiant Trakų rajono savivaldybei, restauraciniu požiūriu tvarkytas esamas senamiesčio medinis užstatymas ir iš dalies istoriniu-urbanistiniu požiūriu, atkurtas, atstatant keliolika medinių pastatų įvaizdžio pastatų. Tokiam urbanistiniam įvaizdžiui atkurti naudotas architektūros interpretacijos metodas, laikantis istorinės kompozicijos ir naudojant šiuolaikinės architektūros priemones.

Užutrakio dvaro sodyba yra Trakų istorinio nacionalinio parko žinioje ir jau pradėti komplekso tvarkymo, o rūmų išorės ir artimos aplinkos – restauravimo darbai. Atlikti dvaro

sodybos komplekso zonavimo darbai ir siūloma nauja – valstybės reprezentacinė paskirtis. Tai galėtų prisidėti prie šio komplekso išsaugojimo, jo atgaivinimo bei geresnio perspektyvinio naudojimo.

Prie visų šių kultūros vertybių išsaugojimo atkurtos Lietuvos laikais prisidėjo ir prisideda Trakų istorinio nacionalinio parko įsteigimas.

Visa tai, kas išdėstyta, sudarytą rimtą pagrindą visam Trakų istoriniam nacionaliniam parkui su jo kultūros vertybėmis kandidatuoti į Pasaulio kultūros paminklus.

TRAKAI HISTORICAL NATIONAL PARK AND THE IMPORTANCE OF ITS CULTURAL TREASURES IN THE LIGHT OF UNESCO CRITERIA

Summary

Trakai Historical National Park is a unique collection of cultural and landscape treasures within the Trakai Lakelands. It comprises the fourteenth–fifteenth–century Trakai Island and Peninsula Castles, the Senieji Trakai castle site, Trakai Old Town, dating from the fourteenth to the early twentieth century, and the nineteenth–century Užutrakis Manor Park.

Trakai’s historical landscape and cultural treasures are a serious candidate for inclusion on the world culture and nature list.

According to the selection criteria valid for World Heritage site status at present the Trakai collection of cultural treasures fits the following UNESCO criteria:

‘ii’: “displays important developments in the relationship between human values that are reflected in architecture ... urban planning or landscape formation in a given period ...“

We have excellent examples from Trakai that fit this criterion: the Island and Peninsula Castles, the Old Town that reflects construction and architectural traditions using brick, stone and wood. These stand in the unique landscape of the Trakai lakelands and reflect evolutionary development over a period of six hundred years.

‘iii’: “is unique or at least exceptional evidence of cultural tradition or civilisation that exist ...“

The Trakai Island and Peninsula Castles were a residence of the grand dukes of Lithuania and a major defence outpost for the capital, Vilnius and together with the Old Town they reflect not only the history of the Grand Duchy of Lithuania but also the lifestyle and traditions of the Karaites who came to the area from the Crimea at the end of the fourteenth century. The Trakai castles are an example of a century of fruitful work in Polish and Lithuanian monument research, preservation, restoration and partial re–creation.

‘iv’: “is an exceptional example of a building type or architectural–technological ensemble or landscape, which illustrates an important stage in human history“

Trakai presents an exceptional variety of buildings from castles and an historical town within a Lakeland landscape: a unique building on an island in a lake, namely Trakai Island Castle, a Catholic church dating from the sixteenth–eighteenth centuries, an eighteenth-century Karaite house of worship, the Keneset, wooden dwelling houses in the Old Town which to a large extent reflect the local traditions of Karaite life in Trakai. The island castles and Lakeland landscape together with the old town are unique within the Baltic Sea area.

‘v’: “is an exceptional traditional example of human settlement or agriculture which represents cultures ...“

This criterion is met by Karaite dwelling houses and the keneset as well as by the national defence outposts that were the castles of Trakai for two hundred years at the end of the Middle Ages.

The castles of Trakai have been state-protected as cultural monuments since 1961 and the Old Town has enjoyed similar status as the main part of the historic town of Trakai since 1969. Three regeneration projects have been drafted for Trakai Old town. Over the past decade these have enjoyed the active support of the Trakai Regional Local Authorities as restoration projects for overseeing the rebuilding of the wooden Old Town according to architectural interpretational methods and in part they have led to a reconstruction of the area.